

**You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Za glagolnite konstrukcii, izrazavasi temporalното значenie sledhodnost v b'lgarskia i novogr'ckia ezik

Author: Iliana Genev-Puhaleva

Citation style: Genev-Puhaleva Iliana. (2009). Za glagolnite konstrukcii, izrazavasi temporalното значenie sledhodnost v b'lgarskia i novogr'ckia ezik. W: M. Cichońska (red.), "Kategorie w języku: język w kategoriach" (S. 87-94). Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIWERSYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Илияна Генев-Пухалева
Катовице—Сосновец

За глаголните конструкции, изразяващи темпоралното значение следходност в българския и новогръцкия език

Сходството на модално-темпоралните системи се сочи като един от основните балканизми, т.е. общи черти на езиците от балканския езиков съюз и в частност на българския и гръцкия (новогръцкия) език (Вж. АСЕ-НОВА, 2002: 5—16; ИВАНОВА, 2003—2004: 261—268). Има се предвид преди всичко изоморфизмът в бъдещето време и т.нар. балкански тип условно наклонение. Макар глаголните категории (семантични, морфологични и лексикално-граматични) в българския и гръцкия език трайно да предизвикват интереса на лингвистите, някои въпроси, свързани с определянето на техните граници и съдържание, все още остават спорни или не докрай изяснени. С оглед на това, обект на внимание в този научен материал са глаголните конструкции, изразяващи значението следходност, в качеството му на признак на семантичната категория темпоралност.

И така, следходността се дефинира като вид отношение на глаголното действие към изказването (говорния акт, момента на говоренето) (Бояджиев, Куцаров, Пенчев, 1998: 376). Другите два вида отношение, противопоставящи се на следходността, са едновременност (неразновременност) и предходност. Нека подчертаем, че темпорална информация се съдържа във всяко изказване, поне имплицитно, тъй като глаголната форма (предикатът) в индоевропейските езици obligatorно изразява категорията време, ситуирайки на оста на времето действието, за което се говори, спрямо *hic et nunc* на говорещия. Т.е. всяко действие се представя като еднове-

менно или разновременно на момента на говоренето или едновременно или разновременно на друго действие.

Изразяването на следходността се свързва на първо място със семантичното съдържание на грамемата бъдеще време или на бъдещите времена, ако става дума за езици с разгърната реализация на категорията време (Герджиков, 2000). Както в българския, така и в гръцкия език формите на бъдеще време са аналитични конструкции, образувани с помощта на неизменяеми футурни частици: бълг. *ще* и гр. *θα*. Частицата *ще* в българския език съдържа формалния показател на следходността — морфемата *щ*⁻¹, а в гръцкия маркер на следходността е морфемата *θ*⁻². В диахронен план произходът и на двете частици е идентичен: от глагола [хотѣти] и *θέλω* — и двата със значение ‘искам’. Историята на съвременните форми за бъдеще време и в двата езика е добре документирана и проучена, затова само мимоходом ще отбележим, че както в старогръцкия, така и в старобългарския наченките на съвременното бъдеще време се коренят в описателни конструкции на глагола ‘искам’ и ‘имам’ (бълг. [хотѣти] + инфинитив и [имѣти] + инфинитив; гр. *θέλω* + инфинитив и *έχω* + инфинитив). В периода X—XIV в. конструкциите с глагола [хотѣти] се налагат над конструкциите с [имѣти] за да станат от XIV в. единствените, чрез които се изразява бъдеще време. Този факт се обяснява с гръцкото влияние, упражнено върху българския език през византийското робство (XI—XII в.) (Асенова, 2002). Съвременното състояние на българския език обаче обединява двата начина за образуване на бъдеще време, т.нар. *volo-* и *habeo-*бъдеще време, тъй като по-често употребяваните отрицателни форми на бъдеще време се образуват с неизменяемата форма *няма* (< не + има): *няма да пиша*³. В гръцкия език конструкциите с *θα* се утвърждават окончателно през XVII в., като до този момент се използват различни синтактични съчетания на конюнктива с форми на модални глаголи, а не морфологични форми с темпорална стойност (Tonnet, 1995).

За да изразят идеята за бъдещност на действието носителите на българския език могат да си послужат с най-малко петнадесет типа словоформи и те са следните (Андрейчин, 1944; Куцаров, 1998: 2005): *ще пише, ще е писал, щеше да пише, щеше да е писал, щял е да пише, щял е да е писал,*

¹ Ср. *ще* и различните форми на спомагателния глагол *ща*: *щях, щеше, щял, щели* и т.н.

² Ср. формите с апокопа *θ' αργήσω, θ' αναλάβω* и под.

³ Появата на специални форми за бъдеще време в отделните групи индоевропейски езици (напр. романски и германски) е сравнително късно явление. За много от тях са характерни аналитични образувания със спомагателни глаголи или частици, развити от модални глаголи със значение ‘искам’ (английски, скандинавските) или ‘имам’ (романските).

*щял да пише, щял да е писал, щял бил да пише, щял бил да е писал, ще е писан, щеше да е писан, щял е да е писан, щял да е писан, щял е бил да е писан*⁴. Всички те съдържат формалния показател на следходността (морфемата *щ-*), но чисто темпорално значение следходност изразяват единствено формите на абсолютното бъдеще време (футурум) — *ще пише*, а всички останали са натоварени и с други граматични значения. Това дава основание да се говори за съчетаване на морфологични категории в рамките на една словоформа. Като пример тук ще посочим начина, по който Ив. Куцаров (Бояджиев, Куцаров, Пенчев, 1998: 447) дефинира най-сложния тип (както във формално, така и в семантично отношение) отрицателни глаголни форми. Това е формата на т.нар. от автора „преизказно страдателно относително резултативно умозаключително бъдеще време” (преизказан пасивен конклузивен футурум екзактум претерити) *щял е бил да е писан*, в която се съчетават значенията: следходност, резултативност, преизказност, пасивност, относителност умозаключителност, както и значенията за лице и число. Тази форма изразява „преизказване за пасивно отношение на глаголния субект към следходен на изказване в минало време (минал или нефиксиран ориентационен момент) резултат от действие, установен от говорещото лице по пътя на умозаключението, обобщението, предположението”. От дефиницията се вижда, че следходността като семантичен признак може да се съчетава с редица други нетемпорални значения.

В новогръцкия език се приема наличието на две бъдещи времена с видова разлика помежду им: футурум от несвършен вид — *θα γράφω* и футурум от свършен вид *θα γράψω*, а също така и бъдеще предварително (футурум екзактум, *τετελεσµένος μέλλοντας*) — *θα έχω γράψει*. Последното, освен темпоралното значение следходност, е натоварено и със значениято резултативност. Прави впечатление, че в гръцкия език футурната частица *θα* може да се съчетава с глагол във всяко от глаголните времена:

θα + γράφει (презенс),
θα + έγραφε (имперфект),
θα + έγραψε (аорист),
θα + έχει γράψει (перфект),
θα + είχε γράψει (плусквамперфект).

Тези конструкции могат да се разглеждат като формално аналогични в български език на:

⁴ В 3 л. ед. ч. най-добре се вижда разликата между умозаключителните (*щял е да пише*) и преизказните словоформи (*щял да пише*).

- футурум претерити *щеше да пише*, където се съчетават формалните показатели на следходността (*щ-*) и на имперфекта (*-ше*);
- футурум екзактум *ще е писал* — съчетават се показателите на следходността (*щ-*) и резултативността (актуализираната аористна морфема *-ал*) с участието на сегашно време на спомагателния глагол *съм*;
- футурум екзактум претерити *щеше да е писал* — съчетават се показателите на следходността (*щ-*) и резултативността (актуализираната аористна морфема *-ал*) с участието на минало време на спомагателния глагол *съм*.

Зад формалната аналогия на горепосочените конструкции обаче не стои семантична еквивалентност, тъй като в българския език те са граматикализирани, докато в гръцкия съчетанията с футурната частица *θα* имат модален характер (HOLTON, MACKRIDGE, FILIPPAKI-WARBURTON, 1998: 231—233). Ето примери за тяхната употреба:

θα + презенс: *Ασφαλώς κάτι θα ξέρει*. ‘Сигурно знае нещо’;

θα + имперфект: *Θα ερχόταν από μακρινό ταξίδι*. ‘Сигурно идваше от дълъг път’;

θα + аорист: *Προφανώς δεν θα ήρθε μόνος του, θα ήρθε μαζί με άλλους*. ‘Явно не е дошъл сам, дошъл е с други’;

θα + перфект: *Θα έχεις ασφαλώς ακουστά για τον Δημόκριτο, τον Θαλή τον Μιλήσιο, τον Αναξίμανδρο κλπ κλπ*. ‘Сигурно си чувал за Демокрит, за Талес Милетски, за Анаксимандър и т.н.’;

θα + плюсквамперфект: *Θα σας το είχαν πει*. ‘Сигурно са ви го казали’.

Важно е да се подчертае, че въпреки наличието на футурния формален показател *θα*, в нито един от примерите не се изразява темпоралното значение следходност. В случая частицата *θα* привнася конклузивно значение на израза и може да се интерпретира като ‘вероятно е...’ (‘είναι πιθανό ότι...’)⁵. Съчетания с *θα* в гръцкия език се използват също за изразяване на заплахи, заповеди, в повествователния модус, за пожелания, при учтива молба и т.н.

Следходността, както и всеки друг семантичен признак, може да има по-широка езикова сфера на изразяване, освен граматикализирането му в рамките на бъдещето време (футурум). Както в българския, така и в гръцкия език темпоралното значение следходност на действие по отношение на изказването може да се изрази и чрез сегашното време,

⁵ В гръцкото езикознание съчетанията на *θα* с плюсквамперфект (*θα + είχα γράψει*) се определят като перфектни предположителни форми (τετελεσμένη υποθετική) — (HOLTON, MACKRIDGE, FILIPPAKI-WARBURTON, 1998: 323).

което и в двата езика е немаркирано, т.е. необременено с граматични характеристики. Достатъчно е да е налице контекстов моментен детерминатор, ситуиращ действието в бъдещето, например: *утре, вдругиден, довечера, догодина, след малко, по-късно*, респективно *аύριο, μεθάυριο, απόψε, του χρόνου, σε λίγο, πιο μετά* и др.:

Утре пътувам.   Αύριο φεύγω.
Довечера съм на вечеря.   Απόψε πάω σε δεξίωση.

В случая значението следходност се явява елемент на семантиката на лексикалния футурен детерминатор (*утре* ‘денят, следходен на днешния’). Друг начин за ситуиране на действието в бъдещето е посочването на обективизираща информация от типа на дата, час или пък друго събитие, което е известно, че предстои, например: *България влиза в ЕС чак през 2008 г. тъй като разширяването на ЕС със сигурност ще бъде отложено, смятат експерти...*⁶

В по-старото състояние на българския и гръцкия език, както отбелязахме по-горе, футуралните перифрази представляват синтактични съчетания на модални глаголи. Днес, въпреки преобладаването на описателното бъдеще време с *θα* в разговорния общогръцки език се употребяват и перифрази с глаголите *έχω* ‘имам’, но и с други глаголи, като: *πρόκειται* ‘предстои’, *μέλλει* ‘предстои’, *πάω* ‘отивам’, *κοντεύω* ‘доближавам се’ в значение на бъдеще време, например:

έχω + *να*-конструкция: *Πάμε στο σπίτι και θα δεις τι έχεις να πάθεις.* ‘Отива-
 вае си вкъщи и ще видиш какво ще ти се случи’;
πρόκειται + *να*-конструкция: *Οι εκλογές του ερχόμενου Νοέμβρη δεν πρό-
 кейται να είναι διαφορετικές.* ‘Изборите през идния ноември няма да
 бъдат по-различни’;
μέλλει + *να*-конструкция: *Τον Οκτώβριο κυκλοφορεί ο δίσκος του «Για μια
 μέρα ζωής» που μέλλει να είναι και ο τελευταίος.* ‘През октомври ще
 излезе плочата му „За един ден живот”, която ще бъде и последна’;
πάω + *να*-конструкция: *Πάω να τρελαθώ από αγωνία.* ‘Ще полудея от
 притеснение’;
κοντεύω + *να*-конструкция: *Το κεφάλι μου κοντεύει πια να σκάσει.* ‘Глава-
 та ми ще се пръсне вече’.

Подобно на гръцкия, в българския език конструкции с глагола *има* могат да изразяват бъдещи действия: *има да чакаш, има да се чудите, има да страда*. В тези съчетания *има* е безличен глагол и изпълнява

⁶ Цитат от пресата преди влизането на България в ЕС (01.01.2007).

служба на граматически показател за следходност. Въпреки това той не е напълно граматикализиран и привнася отсянка на задължителност и продължителност на действието, което личи в по-широк контекст. Например: *Просто няма смисъл да се тревожим за онова, което има да се случва, както и за това накъде сме тръгнали. И още: Всички ние има да чакаме от фирмата да поправи нещо, което не може да свърши толкова години...* Характерно е, че в разговорната реч има-съчетанията се отличават и със специфична интонация, при което ударената гласна на пълнозначния глагол се удължава [има да чаааакаме].

Несъмнено важен аспект на аналогиите при изразяването на следходността в разглежданите два езика е използването на т.нар. да-конструкции в български и *va*-конструкции в гръцки. Ще припомним, че и в двата езика те са действителни заместници на инфинитива. Според К. Куцаров (2000) „функционирането на да в българския език е константно свързано със сигнализирането на значения, предполагащи бъдеща събитийност”. Тази констатация е напълно валидна и за частицата *va* в гръцкия език. Имат се предвид на първо място употребите на частиците *да* и *va* при образуване на аналитични императивни форми като *Да внимавай!* — *Να προσέχεις!*; *Да мислиш за мен и да се обаждаш!* — *Να με σκέφτεσαι και να τηλεφωνείς!*, в които следходността е винаги имплицитно вписана. Това се дължи на спецификата на императива, а именно, че при него винаги се касае за предстоящи действия, които ще се реализират (възможно е и да не се реализират) по волята или желанието на говорещото лице.

Освен в императива, елемент на следходност се съдържа имплицитно и в конюнктивните конструкции, в които частицата *да* „фиксира темпорално съотношение на следходност на събитието в подчиненото изречение спрямо това в главното” (Куцаров, 2000), например: *Идвате да практикувате занаята си ли?* В гръцкия език *va* е сигнализаторът на конюнктива и респективно на имплицитната следходност: *Βούλκα έξω va δω αν βρέχει.* ‘Излязох навън да видя дали вали’. Съществено е да се подчертае, че конструкциите с *да* в българския и съответстващите им конструкции с *va* в гръцкия имат идентичен статус в синхронен план, независимо дали се квалифицират като „конюнктив” или по друг начин (Асенова, 2002: 152).

Без да претендираме за изчерпателно разглеждане на представената проблематика, можем да обобщим, че съвременният български език разполага със значително по-богат набор от граматикализирани средства за изразяване на темпоралното значение следходност в сравнение с гръцкия. При тези средства модална семантика може да бъде долавяна само имплицитно, въз основа на хипотетичното и иреално естество на идеята за бъдещност. В гръцкия език се наблюдава формална близост между модални конструкции и темпорални конструкции за следходност, тъй като

съчетанията, съдържащи футурната частица *θα* не винаги са морфологични форми с темпорална стойност, а могат да имат и модално значение. Видимо е, че между българския и гръцкия език освен паралелизъм, наблюдаван в диахронен план при образуването на глаголните конструкции за изразяване на предстоящи действия, в синхронен план са налице както формални, така и семантични аналогии при изразяването на темпоралното значение следходност.

Литература

- АНДРЕЙЧИН Л., 1978: *Основна българска граматика*. София.
- АСЕНОВА П., 2002: *Балканско езикознание. Основни проблеми на балканския езиков съюз*. В. Търново.
- АСЕНОВА П., 2002: *Някои проблеми на изследването на глаголната система на балканския езиков съюз*. „Съпоставително езикознание”, бр. 3, с. 5—16.
- БОЯДЖИЕВ Т., КУЦАРОВ ИВ., ПЕНЧЕВ Й., 1998: *Съвременен български език*. София.
- ГЕРДЖИКОВ Г., 2000: *Категорията време като хиперкатегория*. „Български език и литература” [София], кн. 1.
- ИВАНОВА Ц., 2003—2004. В: *Южнославянские сопоставительные аспекты: формы и употребление будущего времени в болгарском и сербском языках*. „Балканско езикознание”. Бр. 43, 2—3.
- КУЦАРОВ ИВ., 2005: *Морфологичните категории на българския и полския език*. In: *Z małą ojczyzną w sercu. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Zdencewiczowi*. Poznań.
- КУЦАРОВ К., 2000: *Да като константен сигнализатор на следходност*, www.belb.net/personal/kucarovk
- HOLTON D., MACKRIDGE P., FILIPIAK-WARBURTON E., 1998: *Γραμματική της Ελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα.
- TONNET H., 1995: *Ιστορία της ελληνικής γλώσσας*. Αθήνα.

ILIANA GENEW-PUHALEWA

Expressions of Temporal Meaning of Posteriority in Bulgarian and Modern Greek Language

Summary

The main object of study in the article are expressions of temporal meaning of posteriority (*consecution temporum*) in Bulgarian and Modern Greek language. The paper presents contrastive analysis of Bulgarian and Modern Greek verbal constructions such as: grammaticalised

expressions (different future tenses — futurum, futurum exactum, futurum exactum praeteriti), the use of present tense forms instead of future and also constructions containing modal verbs (*υμam, έχω, πρόκειται, πάω, κοντεύω* etc.). Diachronic parallelism in forming of expressions in both languages as well formal and semantic analogies from a synchronic point of view are presented and discussed in this paper.

ILIANA GENEV-PUHALEWA

O sposobach wyrażania temporalnego znaczenia następcości w języku bułgarskim i nowogreckim

Streszczenie

W artykule przedstawiono problem wyrażania znaczenia następcości temporalnej w języku bułgarskim i nowogreckim. Przedmiotem rozważań były: zgramatyzalizowane środki wyrażania pojęcia przyszłości (różne formy futurum, futurum exactum, futurum exactum praeteriti itd.), użycie czasu teraźniejszego w kontekście czasu przyszłego oraz konstrukcje z czasownikami modalnymi (*υμam, έχω, πρόκειται, πάω, κοντεύω* itp.). Konfrontacja językowa przytoczonych zjawisk pozwala na stwierdzenie pewnego paralelizmu w tworzeniu środków językowych służących do wyrażania znaczenia następcości zarówno w ujęciu diachronicznym, jak i synchronicznym. Mimo iż język bułgarski prezentuje bogatszy zasób zgramatyzalizowanych środków niż język grecki, występują znaczące podobieństwa formalne oraz semantyczne między tymi językami bałkańskimi w badanym zakresie.